NEKOLIKO BESED O HRVAŠKI SODOBNI KNJIŽEVNOSTI

(Predavanje dne 18. XI. v Društvu slovenskih književnikov)

Marijan Matković

Kot vsaka slovstvena tema tudi ta nepretenciozni, informativni pregled hrvaške sodobne književnosti nujno zastavlja več povezanih vprašanj, da se kot pregled književnosti samo enega južnoslovanskega naroda vendarle kot sestavina uvrsti v veliko širši okvir, v pregled naše splošne južnoslovanske sodobne literature. Zakaj resda še zmerom nikakor ne moremo biti zadovoljni s tem, kako intenzivna je organska povezanost južnoslovanskih kultur, pa vendar je ta povezanost, ki je bila nekoč sen pesnikov in samo želja, danes že tolikšno dejstvo, da ima vsak količkaj pomembnejši slovstveni dogodek v katerem koli izmed naših narodov in v katerem koli izmed naših slovstvenih središč veljavo in karakteristike splošnosti; sam po sebi, močneje ali šibkeje, bolj pozitivno ali bolj negativno, deluje na naše celotno jugoslovansko kulturno področje. Nova družbena zavest naše mlade socialistične skupnosti začenja kot stalna centripetalna sila vse bolj delovati na naša glavna slovstvena žarišča, ki so bila zaradi nesrečne zgodovine še pred nedavnim ločena in lokalizirana, in če ne moremo govoriti o enotni južnoslovanski književnosti, si vendarle že danes zelo lahko predočujemo neka splošna vprašanja naših slovstev, ki se bolj ali manj enako zastavljajo vsej naši novejši književnosti: enako v Zagrebu, Beogradu, Ljubljani, Skopju, Sarajevu, na Cetinju ali v katerem koli drugem izmed naših kulturno-slovstvenih središč. Namen tega predavanja je med drugim, da posebej poudari ravno ta naša skupna vprašanja, ki se danes kažejo in izživljajo v okvirih sodobne hrvaške literature.

Dovolite mi, da se v tem uvodu z nekaj besedami še pomudim pri imenu: sodobna literatura, saj navsezadnje je predmet tega predavanja sodobna hrvaška literatura in sodobno hrvaško slovstveno življenje. Nič bi ne bilo laže, ko da pojem sodobne hrvaške književnosti časovno omejimo samo na zadnjih osem let, ki so snov tega pregleda, da osta-

nemo samo pri suhi slovstveni kroniki in brez posebnega komentarja naštejemo vsa imena in izdaje književnikov in knjig, kolikor se jih je pojavilo v teh povojnih letih. Taka bibliografija naše najnovejše literature bi bila morda koristna, tudi nekoliko informativna, vendar bi ne ustrezala predmetu in še manj namenu tega predavanja. V takem telefonskem imeniku naše novejše književnosti bi se nujno izgubila vsaka podoba o njenem življenju, o njenih nemirih, iskanjih in odkritjih, o njenih krizah, porazih in uspehih, o vsem njenem živem tkivu, po katerem je to literatura naše dobe, dobe, v kateri živimo. Vsak naš živeči sodobnik, ki piše in izdaja knjige, namreč še ni kar avtomatično tudi graditelj pri zgradbi naše sodobne literature: kakor v vseh slovstvih je tudi v našem slovstvu pojem slovstvene sodobnosti označen z vedno novimi odkritji in z novimi izraznimi vrednotami. Ni namreč sodoben, to se pravi moderen, kdor danes piše z izrazom prejšnjega stoletja, kdor stopa po že znanih poteh našega slovstva, kakor pojem modernega tudi ne vsebuje modne enodnevnosti. Razumljivo je, da vsako literaturo, in tako tudi hrvaško sodobno, tisto, ki danes premika in širi mejnike našega slovstvenega izraza, v vseh njenih delih spremljajo tudi enodnevni modni pojavi in prav tako konservativni, že zdavnaj znani slovstveni proizvodi: toda teh dveh pojavov, ki nista niti najmanj izredna, temveč normalna, z njunimi bistvenimi označbami nikakor ne moremo prištevati naši pravi sodobni književnosti, o kateri bo govorilo to predavanje.

* * *

Na vsako slovstveno dobo, naj jo tudi časovno še tako ozko omejimo, zmerom neposredno deluje več generacij književnikov, teh stvarnih graditeljev in oblikovalcev te dobe. Tako je tudi s to osemletno, povojno, hrvaško dobo. Kakor v enem žarišču se v takem časovnem razdobju združujejo dela in sile več rodov, ki jih zastopajo močne individualnosti in ki prinašajo različne izraze in dognanja, prinašajo svoje mladosti, izkušnje in zgodovine v skupno sintetično podobo o literaturi določenega trenutka. V tej kratki dobi sicer lahko prevladuje neka literarna smer, vendar le-ta nikoli ne more biti izključni imenovalec za vse nemire, iskanja in ustvaritve tega časa. Mar nista, na primer, v Franciji v četrtem desetletju prejšnjega stoletja, v dobi zmage Hernanija in predora romantike, pisala tudi Stendhal in Balzac? In ali te osemletne povojne dobe hrvaške književnosti ne označujejo hkrati ne samo dela treh generacij hrvaških književnikov, temveč tudi najmočnejše slovstvene individualnosti prve polovice hrvaškega dvajsetega stoletja? Toliko bolj, ker je treba takoj povedati, da

je vsa ta doba le zadnja stran naše žive sodobne hrvaške književnosti, ki traja veliko dalj, pravzaprav skozi prvo svetovno vojsko, medvojno razdobje, skozi dobo naše Narodne revolucije do današnjega dne. Vse to štiridesetletno razdobje je nepretrgana epoha hrvaške nove književnosti, ki sta ji bila neposredna prednika v liriki Kranjčević in mladi Nazor, v kritiki in esejistiki Antun Gustav Matoš, v drami Vojnović in Kosor, epoha, ki se skoraj do dne natanko ujema s slovstvenim delovanjem Miroslava Krleže. Da to ni samovoljna trditev, najbolje izpričuje dejstvo, da tudi na ta osemletni zadnji odsek te dobe poleg novih imen in novih sil enako neposredno delujejo najmočnejša imena naše književnosti med obema vojskama, če niti ne govorimo o stalnem vplivu najmočnejšega pisatelja te dobe. O teh povojnih letih hrvaške književnosti torej ne moremo govoriti, ne da bi omenili poglavitne predstavnike generacije, ki že dolgo vrsto let nosi in predstavlja sodobno epoho te literature, pa ne samo zato ker so nekateri izmed njih živo vplivali na mlajše ustvarjalce, kakor na primer Tin Ujević na Vesno Parun, Krleža na celo generacijo pisateljev, temveč ravno zato ker še danes aktivno sodelujejo v njej s svojimi novimi ustvaritvami, ki pomenjajo nove uspehe ne samo zanje in njihovo dosedanje delo, temveč tudi za celotno hrvaško sodobno literaturo. Dovolj bo, če omenim do sedaj objavljene odlomke Krleževega »Vojnega dnevnika«, pa boste razumeli trditev, da je z novim izrazom teh tekstov ne samo započel novo stran svojega velikanskega opusa, temveč se je z njimi zapisal tudi na strani naše najnovejše književnosti kot njena najmočnejša in še zmerom najpomembnejša osebnost.

Generacija, s katero se začenja zgodovina hrvaške književne levice, generacija ustvarjalcev, ki so se uveljavili bodisi med prvo svetovno vojsko, bodisi do sredine tridesetih let tega stoletja, to se pravi generacija, rojena v letih med 1890 in 1905, generacija Krleže, Cesarca, Tina Ujevića, Nikole Polića, Gustava Krkleca, Dobriše Cesarića, A. B. Šimića, Dragutina Tadijanovića, Miroslava Feldmana, Josipa Pavičića, Luke Perkovića, Slavka Batušića, Stanka Šimića itd., itd., torej s svojimi živečimi zastopniki sodeluje v naši najnovejši literaturi, ne kot dekorativna tradicija, temveč kot njena živa pobuda, posamezniki izmed nje pa tudi kot najbolj delavni ustvarjalci te najnovejše književnosti. Kajpada je vloga teh književnikov v oblikovanju našega najnovejšega slovstva dvojna: oblikujejo ga tako neposredno s svojimi novimi deli kakor tudi posredno z vplivom na mlajši rod. Nekateri bolj, drugi manj: vendar gotovo niti v tako splošnem pregledu nikakor ne moremo molče preiti vpliva, ki ga je imel Miroslav Krleža na nekoliko mlajšo generacijo hrvaških pisateljev, tistih, ki so nastopili

v književnosti neposredno pred drugo vojsko in so danes kot štiridesetletniki jedro naše sodobne književnosti. V to generacijo je spadal Goran Kovačić, to je generacija prozaistov Novaka Simića, Vjekoslava Kaleba, Petra Šegedina, Ivana Dončevića, Ranka Marinkovića, Mirjane Matić, Augustina Stipčevića, Ivanke Laszowski, Joža Horvata, pesnikov Vlada Popovića, Marina Franičevića, Šimeta Vučetića, Otona Šolca, Draga Ivaniševića in drugih. Po letih sodi v to generacijo tudi prozaist Vladan Desnica, ki se je oglasil šele po vojski, tedaj pa že kot dozorel pisatelj.

Na vso to generacijo, na njene prve korake prav tako kakor na nastajanje njenih individualnih fiziognomij in na dozorevanje njene slovstvene zavesti sta posredno ali neposredno, vsekakor pa silno delovala orjaško delo in pojav Miroslava Krleža. To je razumljivo! Ni slovstvene zvrsti, da bi se Krleža ne bil oglasil v njej, in če se je oglasil v njej, da bi ne bil razmaknil mejnikov njene izraznosti. Medtem ko lahko govorimo o hrvaški prozi do Šenoe in po njem, o hrvaškem pesništvu ali drami do Kranjčevića ali Vojnovića in po njima, ker so vsi navedeni s svojim delom resnično pomenjali nova razdobja v teh zvrsteh našega starejšega slovstva, je celotno delo Miroslava Krleža — njegova lirika, proza, drama, esejistika, polemika — tej generaciji pomenilo, da se je pred njenimi očmi obrnil in pisal nov list celotne hrvaške književnosti. Ko je bila ta generacija v tridesetih letih tega stoletja na pragu literature, je doživela tisto, česar ni pred njo doživela nobena hrvaška slovstvena generacija: doba njene književnosti je imela pesnika svoje dobe!

Da je kdo pesnik dobe — da je torej v nekem zgodovinskem trenutku Byron ali Voltaire, Goethe, Puškin ali Victor Hugo svoje literature, ne pomeni, da je napisal toliko in toliko knjig, niti ne tega, da samo impresivno oblikuje svoj čas, da je univerzalen ali klasično neranljiv, hladen in slaven: to pomeni, da je pesnik nemirne mladosti svoje dobe. Ko sem pred kratkim pisal o tem, sem, misleč ravno na Krležev opus, to izrazil takole:

»Kdor je pesnik generacije, s pesniško besedo daje pomen njenim spontanim nemirom, daje lepoto bolečinam, revoltam, mukam in veselju te generacije. Kdor je pesnik generacije, s stihom kakor s čudodelnim ključem odpira pota v neznane prostore njenih bojazni, neznanih grozotnih skrivnosti, je njen Vergil nad prepadi vročičnih sanj, drhtečih videnj, vratolomnih izletov domišljije, daje obliko njenim povodnjim strasti, groze; daje luč njenim samomorilnim nočem, smer njenemu življenju.

Vsaka generacija nima svojega pesnika, kakor tudi vsako slovstvo nima veliko pesnikov, katerih delo bi označevalo neko kulturno razdobje. Vsak pesnik namreč ni tudi pesnik hrepeneče mladosti, kakor vsaka pesniška beseda ni sluteno, torej še neznano javljanje sveta ne samo za posameznika, ne samo za svojevoljen, intimen trenutek, temveč za celo dobo. Še manj pa so ti izbrani, redki pesniki modne, zgodovinsko enodnevne veličine, muhaste simpatije nekega rodu, blagozvočni varljivci s prikupnimi besedami. Nasprotno — v njihovih stihih so žalosti, bridkosti, bolestne slutnje, hude psovke, in v ritmu — vihar nemira. Njihove roke ne božajo, ne uspavajo, temveč udarjajo, misli ne blažijo, temveč pečejo kakor lapis na odprtih ranah — pa vendar, čeprav so neusmiljeni, so njihove besede težki kemblji zvonov, ki kličejo k preplahu; v temačnih, dušečih nočeh ranjenih mladosti, v viharjih mračnih slutenj so to pobliski bližnjih svetilnikov, in njihove resnice imajo magično moč, komaj so izrečene, brž spoznamo v njih slutene resnice generacije. Ti pesniki govorijo v velikih prostorih, in glas, ki jim odzvanja v vznemirjenih dušah tisočev in tisočev njim neznanih sodobnikov, budi v teh živih celicah narodnega organizma človeško kljubovalnost, jeklení željo po novih odkritjih. To so vodniki in preroki: izraz trpljenja in veselja dobe!« (»Borba«, avgust 1953; odlomek iz članka: »Generacija doživlja pesnika.«)

Pesnik takega pomena je bil Krleža od svojega prvega tiskanega dela. Od tistega simbolističnega dvogovora na Oljski gori v »Legendi«, ki jo je napisal z dvajsetimi leti v slutnji bližnjega vojnega klanja, od tistega zanosnega pesniškega navdiha, polnega sonca, kljubovanja, upora in neuničljivega veselja njegove simfonije »Pan«, objavljene med prvo vojsko, pred šestintridesetimi leti. In tedaj, ko je v svoji »Vojni liriki« v vročičnem ritmu zapisoval svoje intimne groze, in tako v stihih oblikoval svojo pretresljivo lirsko avtobiografijo, kakor tudi tedaj, ko je s težkimi stavki zlagal usode naših zagorskih »kumekov« in upornikov ali malomeščanov med prvo vojsko. Ta naš nemirni čas, poln paradoksov, spopadov med svetovi, ta naš narobe čas, in ta naša dežela v njem, ti naši ljudje pod mlinskim kamnom tega časa, zdaj tragično izgubljeni v cesarskih in kraljevih vojaških barakah, v blitevskih meglah, pod vislicami, onemogli pred glembajevskimi vrati, pred zidom gnusa, pekla in neumnosti, potem pa spet odločni v volji, da zagospodarijo nad tem časom, zaneseni v tem boju, da naposled nadvladajo njegovo zgodovinsko prekletstvo, njegove in svoje lastne predsodke, da ustvarijo vsem nakljub svojo lastno civilizacijo; ves ta naš dramatični pohod skozi stoletja, ki je izoblikoval

naše psihologije, je dobil v orjaškem in vsestranskem Krleževem delu ne samo odsvit, temveč tudi prvi, popolnoma nov, naši kulturi do tedaj neznan slovstveni izraz. Če se je Krležu posrečilo, da je ne samo slovstveno oblikoval ta čas, temveč tudi dejansko imel v njem vlogo pesniškega preroka, za to ni bilo dovolj, da je bil samo izreden talent, da je bil od mladosti marksist, ki si je z razumom zgodaj osvojil zakonitost družbenega razvoja, temveč je bilo potrebno, da je kot umetnik z vsemi svojimi čuti začutil bolečino te dežele, odkril njeno hrepenenje, in ko ga je doživel, da ga je z močno domišljijo opeval s svojim pesniškim govorom.

Vse tisto, kar predstavlja Krležev pojav: njegovo delo, ki ga je bilo v tistem času že čez dvajset zvezkov, njegova revolucionarna pot in njegov stavek; vse tisto, kar je pomenilo osvajanje popolnoma novega izraznega področja hrvaškega slovstva in tudi prvih umetniško-organskih trdnih zvez z drugimi južnoslovanskimi slovstvi — ves ta orjaški in še do danes ne prav razčlenjeni uspeh dela in življenja neke naše izredne jugoslovanske nadarjenosti — to je bilo v tridesetih letih našega stoletja že dejstvo v naši literaturi, ko je nastopila nova generacija hrvaških književnikov. Njegov vpliv na to generacijo je bil velikanski, toda nadarjenosti teh pisateljev je treba pripisati, da se iz tega ni rodilo epigonstvo. Lirsko pojoči, sočni stavek Novaka Simića z bosenskimi motivi je imel že zgodaj svoj individualni obraz. Ranko Marinković je po »Albatrosu«, drami, v kateri je bilo še očitno čutiti Krležev vpliv, oblikoval svet »bodulskega« malomeščanstva in razvil svoj specifični humor in živo, dejansko svojo, izvirno slovstveno govorico, medtem ko si je Petar Šegedin že pred vojsko začrtal pot z introspektivno, analitično prozo. Prav tako bi zaman iskali Krležev neposredni slovstveni vpliv v novelah najmočnejšega sodobnega hrvaškega novelista Vjekoslava Kaleba, kakor tudi v umirjeni, realistični Dončevićevi prozi ali v Goranovi »Jami«: izvirne slovstvene nadarjenosti, ki so se pokazale neposredno pred drugim mednarodnim pokolom, so zelo hitro našle svojo individualno pesniško govorico. Ta, po letih druga generacija sodobnih hrvaških pisateljev ne samo, da je obogatila hrvaško slovstvo z novimi proznimi izrazi, da je s Kalebom in Marinkovićem razvila novelistiko do ravni, ki je resnično reprezentativna za hrvaško slovstvo, temveč je v celoti danes ustvarjalno najbolj delavna in najmočnejša sila hrvaške najnovejše, povojne književnosti. Če površno prelistamo hrvaške književne časopise zadnjih osem let ali slovstveno bibliografijo te dobe, bomo največ srečevali imena piscev te generacije, ki so rojeni v letih med 1905 in 1916 in so

razen Vladana Desnica vsi vstopili v hrvaško književnost v tridesetih letih tega stoletja, ko so objavili svoja prva opažena dela.

Tretji, najmlajši rod hrvaških književnikov se je oglasil s svojimi novimi deli bodisi med ljudsko revolucijo, bodisi v teh zadnjih letih naše socialistične stvarnosti. Čeprav se je ta generacija v zadnjem desetletju uveljavila, čeprav njene predstavnike vežejo predvsem skupni življenjski in slovstveni rojstni dnevi, je vendar nenavadno težko najti skupen imenovalec zanje. Nekateri njeni predstavniki so že povsem izoblikovani, kakor pesniki Jure Kaštelan, Vesna Parun, Jure Franičević-Pločar, pripovednika Mirko Božić in Vojin Jelić, pesnik in esejist Živko Jeličić in drugi, predvsem tisti, ki imajo za seboj ne samo prispevke v revijah, temveč tudi več knjig in ocen o teh knjigah. Drugi so, pogosto ne po lastni krivdi, še samo imena iz revij in dnevnih časniških podlistkov. Pa vendar je bilo ravno ob teh zadnjih, ob posameznikih in ob njih kot celoti v zadnjih dveh letih več jalovih razpravljanj po načinu prastarih polemik, znanih v hrvaški književnosti kot tako imenovani boj med Starimi in Mladimi iz konca prejšnjega stoletja. Ta najmlajša generacija hrvaških piscev, ti naši večidel še zmerom nepriznani literarni Benjamini, zbrani okoli revije »Krugovi«, glede objavljanja svojih del v Zagrebu veliko bolj nesrečni kakor na primer njihovi srbski tovariši v Beogradu, ne sodijo v ta pregled kot kaki pastorki, temveč kot že danes dejavna in značilna sestavina naše najnovejše književnosti. Čeprav Pavletićevih esejev, Raosove proze in dramatike, Tomičićevih lirizmov — omenil sem samo poljubno nekaj imen — še nimamo v knjigi, ta dela ob mnogih drugih sestavkih njihove generacije pisateljev in pesnikov že danes jasno razkrivajo ne samo njihovo prikupno mlado, vznemirjeno radovednost in nadarjenost, temveč tudi skorajšnje povsem zrele slovstvene uspehe. Ta generacija, ki je doživljala puberteto v zadnjih vojnih ali v prvih povojnih letih, in se oglasila v slovstvu po zagrebškem drugem kongresu jugoslovanskih pisateljev leta 1949, je bila s svojim nastopom nedvomno reakcija na vse tiste pogubne uvožene tendence, ki so dušile naše slovstveno življenje od 1945 do 1948 in zelo konkretno grozile, da ga tudi povsem zadušijo. Nič ni bilo bolj logičnega kot to, da se je ta rod v tem trenutku z mnogimi svojimi predstavniki nekritično predal slovstvenim vplivom zahodnih literarnih civilizacij, vetrovom, ki so bili do tedaj prepovedani, pa vendar nič bolj kot so se nekateri od njega nekoliko starejši pisatelji neposredno pred njegovim nastopom nekritično predali tedanjim sovjetskim ždanovskim slovstvenim zakonom.

Razpravljanje o nastopu teh mladih pisateljev, med katerimi so nekateri, najbolj površni in zato kakor karikatura hitro opazni, modno in epigonsko zamenjali Fadejeva s Hemingwayem in Tihonova s Prévertom, na kritičnem področju žal ni dalo trajnejšega uspeha: nova generacija je začela svoje slovstveno življenje v slovstvenih okoliščinah, ki niso bile ravno najbolj srečne, sprejeli so jo z nezaupljivo previdnostjo in pogosto je zaman trkala na vrata uredništev in založnikov. Toda njenim najbolj nadarjenim zastopnikom se je, čeprav morda samo nezavedno, vendarle že ob prvih korakih odkrilo, kako zelo je naši sodobni književnosti treba novih izraznih načinov. Pogosto ni bila posebno srečne roke, ko je iskala te nove izrazne načine; tudi danes je med temi mladimi pisatelji še veliko modnega, veliko povračanja v smeri in oblike, ki so se na Zahodu že preživele — toda kdor je branil mladosti, da bi si sama iskala slovstvene zglede, da bi si sama izbirala, da bi se sama učila ob svojih zablodah, ta je zmerom opravljal jalov posel, nekako urejanje cestnega prometa, ki je v slovstvu vedno nekoliko smešno in žalostno. Generaciji, ki je dozorevala v ognju prve imperialistične vojske, nihče nikoli ni resno očital, da je iskala svoj lastni izraz skozi ekspresionizem, evropsko slovstveno gibanje, ki očitno ni bilo preveč napredno. In navsezadnje je bila to v mejah hrvaške literature generacija Miroslava Krleža, Augusta Cesarca, Ulderika Donadinija in A. B. Šimića. Zakaj naj bi to današnjo generacijo slovstvenih začetnikov sodili drugače? Tisto, kar je modno, enodnevno, tako in tako ne bo preživelo časa svoje mode in svojega zaslepljevanja: ostalo bo samo tisto, kar je pesniška beseda. Ni dvoma, da so take besede že v današnjih ustvaritvah te generacije!

* * *

Na naglo, kakor mi pač dovoljuje okvir informativnega pregleda, smo se doslej seznanili s tremi slovstvenimi rodovi, ki skupno sestavljajo hrvaško najnovejšo, povojno književnost. Spričo razlogov, omenjenih v uvodu, so kajpada v tem pregledu nehote izpuščena mnoga zares pomembna slovstvena imena. In podoba naše najnovejše literature navsezadnje ne bi bila popolna, ko bi ne omenil vsaj dveh književnikov iz najstarejšega rodu živečih hrvaških pisateljev in pesnikov, in tudi imena Ervina Šinka, romanopisca in esejista, ki je sicer Madžar, pa danes ne samo da že piše izvirno v našem jeziku, temveč se je tudi povsem združil s hrvaškimi sodobnimi slovstvenimi tokovi. Ta dva starejša pisatelja sta Vladimir Nazor in Viktor Car Emin. Medtem ko je Vladimir Nazor do smrti nenavadno dejavno, z novimi deli sodeloval v našem slovstvenem življenju, je Viktor Car

Emin v tej dobi objavil — po mojih mislih — najboljše strani svojega opusa, hkrati pa najbolj živo in najbolj temperamentno knjigo o večno živi, za naše narode pa tudi življenjski in ta trenutek spet tako aktualni jadranski temi: knjigo »Danuncijada«, ki je naša kritika žal še vedno ni dovolj opazila.

In zastavlja se nam vprašanje: kaj so vse te samo bežno in pregledno omenjene sile, te žive dejavne slovstvene zavesti ustvarile v teh zadnjih osmih letih? Kajpada: vse tisto, kar imenujemo naše povojno hrvaško slovstveno življenje! Slovstveno življenje pa ni nič drugega kot knjige, gledališke predstave, revije, torej manifestacije tega življenja. Kakšnega življenja? Tega našega, ki ga živimo, ki ga vsak dan ustvarjamo, oblikujemo, in ki nas oblikuje, navdaja in nosi, naj to kot posamezniki hočemo ali ne. Življenja, ki raste na temeljih Revolucije, prve skupne revolucionarne akcije vseh naših južnoslovanskih narodov v dolgih stoletjih njihove zgodovine, življenja, polnega nasprotij in dramatične razgibanosti, življenja, ki naj bo dokončno slovo od vsakega povračanja v našo temno preteklost. Na osnovi naglega družbenega preobraževanja, v dobi, ko iščemo nove vrednote na vseh področjih duhovne ustvarjalnosti, se naša najnovejša literatura razvija kot samo ena manifestacija tega našega dejansko revolucionarnega življenja. Čeprav so se zavesti posameznih graditeljev te naše najnovejše literature oblikovale v raznih zgodovinskih okoliščinah: nekatere pod Avstrijo, nekatere pod karadžordževičevsko Jugoslavijo, v ognju stalnih pretresov in porazov in oskrunjenih sanj in upov — šele najmlajša generacija je preživljala dobo dozorevanja v svitu teh današnjih dni — vendar se nobena živa zavest ni mogla izmakniti valu našega novega življenja. Ni naključje, da je Nazor dokončal svojega »Pastirja Loda« šele v teh naših dneh, da Krleža ravno zdaj objavlja najbolj intimne, avtobiografske strani svojega opusa, da Krklec piše svoje intimne pesnitve in išče po nekih pesniških obračunih nove izrazne poti, kakor tudi ni naključen ves na oko kaotični nemir najmlajše generacije hrvaških pisateljev. Drama, ki jo doživljamo, tako ali drugače — ne po kakem nategnjenem pavlovskem simplicističnem načelu — že danes odseva na vso našo kulturo in kajpada tudi na slovstvo. Ker vas ne nameravam utrujati s suho bibliografijo, sem prisiljen, da zavoljo preglednosti uporabim šolsko razdelitev slovstvenih ustvaritev po vrstah in zvrsteh ter da skušam odgovoriti na vprašanje: kaj je bilo v tem zadnjem času ustvarjeno v hrvaški prozi, liriki, dramatiki, kritiki, kaj smo v njih opazili pomembnejšega, o čemer moremo že danes reči, da so bodisi zrele ustvaritve, bodisi da jih obetajo?

Medtem ko so bile za hrvaško književnost pred vojsko značilne pesniške individualnosti — to je čas Krleževih, Ujevićevih, Krklečevih, Cesarićevih in Tadijanovićevih pesniških zbirk — je za to povojno dobo značilno pripovedništvo, posebno pa novela. S to zadnjo dobo se ne more meriti nobena druga doba hrvaškega slovstva, ne samo po kvaliteti, temveč tudi ne po množini prozno-novelističnih del. Naj omenim samo najpomembnejše pisatelje sodobne hrvaške novele: Slavko Kolar, Vjekoslav Kaleb, Novak Simić, Ranko Marinković, Ivan Dončević, Petar Šegedin, Vladan Desnica, Mirko Božić, Augustin Stipčević itd., itd. Medtem ko novele, ki jih zdaj objavlja Kolar, nič ne zaostajajo za njegovimi predvojnimi novelami, je Ranko Marinković v teh zadnjih osmih letih — čeprav je bil po revijah znan že pred vojsko, izdal svojo prvo knjigo novel, zdaj pa ima v tisku drugo. In tu gre za enega najbolj zanimivih pripovednikov, kar jih je kdaj imelo hrvaško slovstvo. Tudi Šegedin, Desnica in Božić — če omenim samo nekatere — so izdali svoje prve knjige v tej dobi, medtem ko je Vjekoslav Kaleb v tej dobi objavil gotovo več pôl proze kot pred vojsko, ko je s svojo prvo knjigo »Na kamenju« tako nepričakovano, toda mogočno pokazal svojo veliko novelistično nadarjenost.

Žal mi okvir tega pregleda ne dopušča, da bi s kritično razčlenitvijo podprl svojo trditev, vendar mislim, da bi ne bilo posebno težko, na primer, v svojevrstnem, kratkem, toda zgoščenem stavku Vjekoslava Kaleba, v nenadnih obratih, v navidezni skoposti tega stavka odkriti osnovno kvaliteto pisatelja klasične novele »Gost«. Ali v gostem realističnem tkivu novel Vladana Desnice odkriti osnovne podobnosti, hkrati pa tudi razločke med njegovo prozo in prozo našega tako imenovanega realizma iz osemdesetih let prejšnjega stoletja. In gotovo bi bilo najlaže v Marinkovićevem pripovednem izrazu, v njegovem superiorno-posmehljivem stališču, karikaturističnih daumierovskih nagnjenjih, v samosvojem, toda krepkem komponiranju dramatičnih prizorov — odkriti novost, do njega neznano hrvaški novelistiki. Itd. Itd.

Navadno trdijo, da sodobna hrvaška literatura nima romana: da je predvsem novelistična, torej, kakor se to izvedensko pravi, prozno »kratke sape«. Kakor vsaka apodiktična trditev drži tudi ta samo deloma. Kaj ni Šegedin v teh osmih letih objavil dveh romanov, Desnica in Jelić večjih povesti, mar niso bili v tem času natisnjeni romani Kaleba, Božića in Laszowske; pa nove obdelave Simićevega in Dončevićevega romana? In nazadnje, v tej dobi sta objavila svoje prve romanopisne poskuse tudi Barković in Nahmijas, v revijah je izšlo več odlomkov še neobjavljenih večjih epskih del, tipičen romanopisec

je Ervin Šinko, in znano je tudi, da nekateri romani, na primer Raosov, kakor Pepelka potujejo od uredništva do uredništva, čeprav vsi trdijo, da so nadarjeno napisani. Romane torej imamo, kakor imamo tudi drame, povsem drugo vprašanje pa je, ali ti romani po svoji obdelavi, po snovi, po moči ustrezajo zamisli, ki jo imamo o tej slovstveni zvrsti, ali ustrezajo potrebi, ki jo čutimo po velikem epskem delu o naši stvarnosti. V zvezi s tem nastajajo tudi druga vprašanja: kakšen je odnos teh romanov do našega romanopisnega izročila od Šenoe naprej, ali se gibljejo po tradicionalnih poteh že znanih izraznih načinov, ali pomenjajo nove slovstvene, dotlej neznane ekspresije, ali si vsaj resno prizadevajo, da bi to bili? Ali pa so vsa ta vprašanja prezgodnja in nam časovna bližina teh del ne dovoljuje nikakega odgovora, temveč moramo počakati ne samo, da bo natisnjenih nekaj novih romanov, ki so zdaj v tisku, kakor na primer Šimićev, Dončevićev ali Jelićev, temveč počakati tudi, da mine določen čas, ko se sodbe ustalijo, neposredni, pogosto varljivi vtisi pa oslabijo? Morda je treba dočakati, da končata svoja dela Božić in Vujčić-Laszowska, prvi »Kurlane« in druga »Vranjaro«?

Vendar pa je že danes nedvomno, da je povprečje teh naših sodobnih večjih proznih kompozicij na veliko višji ravni, kakor je bila raven hrvaškega romana v katerem koli prejšnjem razdobju. Čeprav je bilo hrvaško slovstvo v osemdesetih letih prejšnjega stoletja med vsemi južnoslovanskimi slovstvi najbogatejše z romanopisci — kaj je, če izvzamemo nekaj dragocenih in tudi še vedno sugestivnih odlomkov, ostalo od obsežnih romanov Kumičića, Gjalskega, Kovačića, Novaka — kaj je ostalo kot živa literatura in ne kot častna šolska slovstvena zgodovina? Ko bi ne bilo Krleževih romanov iz dobe med obema vojskama, ki so še zmerom najbolj sodobni izraz te zvrsti v hrvaški literaturi, bi bilo mogoče reči, da do našega najnovejšega časa nismo imeli niti takih subtilnih psiholoških strani, kakor so strani Kalebovega ali Šegedinovih romanov, takega epskega zamaha, kakor ga je pokazal Božić v prvem delu svojih »Kurlanov«. To velja kljub vsem upravičenim in lahko opaznim kritičnim pripombam. Medtem ko je Kalebov roman »Ponižane ulice« v celotnem okviru njegovega dela v primeri z njegovimi izniansiranimi novelami samo poskus, ki ni ravno najbolje uspel, je Mirko Božić, čigar ime je bilo do tega povojnega razdobja v našem slovstvu popolnoma neznano, nedvomno izrazit epski talent, ki sicer piše tudi drame in novele, popolno pa se more izraziti samo v veliki prozni kompoziciji.

Ti najnovejši romani našega slovstva zajemajo tako iz kmečke kakor iz malomeščanske in mestne problematike, v njih so obdelani

izseki naše zgodovine, predvojne in vojne, v njih lahko najdemo lokalni in folklorni kolorit (Božić: »Kurlani«, Laszowsky: »Vranjara«), psihologijo mesta (Kaleb: »Ponižane ulice«, Šegedin: »Osamljenci«), umetelno komponirane podobe določenih okolij in stanj (Desnica: »Zimsko letovanje«), vendar pa je gotovo, da v njih niso z velikimi pesniškimi potezami oživljena vozelna vprašanja našega življenja, da vsi ti motivi našega najnovejšega romana in prav tako njihove teme niso nujno terjale povsem novega izraza, ki bi ga bilo mogoče spoznati ne glede na to, kdaj je bila izdana posamezna knjiga, ne glede na to, ali oživlja našo bližnjo ali daljno stvarnost, po njenih bistveno novih lastnostih kot izraz našega novega, zares v polnem pomenu besede pričakovanega in sodobnega romana. Hrvaška romanopisna literatura še ni dala dela, ki bi ga bilo mogoče vzporediti z Davičevo »Pesnitvijo«: v bogati sodobni hrvaški prozni literaturi ima še zmerom prvo besedo hrvaška novelistika.

Kakor v vseh drugih sodobnih južnoslovanskih slovstvih je tudi v hrvaškem po številu veliko obilje lirskih pesnikov, in nemir na tem slovstvenem področju najbolje dokazuje, kako potrebno je najti in odkriti nove izrazne možnosti. Od gozda pesnikov, lirskih sestavov in eksperimentov skorajda ni videti pravih lirskih nadarjenosti. Splošni vtis je še zmerom iskanje, da ne rečem blodenje, sicer pa je ta nemir odkrivanja pravzaprav najbolj prikupna značilnost tega našega sodobnega pesnikovanja, iz katerega je treba kajpada izvzeti pesnike, katerih izrazita govorica je znana že izpred vojske, in tudi nekaj izrazitih nadarjenosti, ki so stopile takoj po vojski v prvo vrsto sodobne hrvaške poezije, kot na primer Vladimir Popović, Jure Kaštelan in Vesna Parun. Toda vsekakor je bolje, da ne naštevam imen še naprej: od Tina Ujevića, Krkleca in Cesarića — do nadarjenih mlajših pesnikov okoli časopisa »Krugovi«, kakor na primer Golob, Boro Pavlović, Madjer in mnogi drugi — bi bilo mogoče nanizati veliko imen, ki danes dejavno sodelujejo v povojni dobi hrvaške lirike, to suho naštevanje pa bi o dejanskem stanju v hrvaškem sodobnem pesništvu očitno dalo veliko bolj monotono podobo, kot je to v resnici. Hrvaška poezija med dvema vojskama je poznala pretresljivo-dramatične akorde Krleževe lirike, nosil jo je pojoči ritem Ujevićevih in Krklečevih stihov, v izraznem bogastvu so jo označevale zaprte, subtilne nadarjenosti A. B. Šimića, Šopa, Cesarića, Tadijanovića in Vlaisavljevića. Doživljaj revolucije je razbil marsikatero intimnost, dramatični motiv boja in trpljenja je pogosto terjal večje lirsko-pesniške kompozicije. Z Goranovo »Jamo« se začenja doba pesnitev naše najnovejše lirike, ki preko Popovićevih stihov v pesnitvi »Oči« traja do nekaterih najno-

vejših lirskih imen. Proti brezličnosti mnogih stihov, ki so motiv Revolucije pogosto brez doživljanja in brez pesniške sile tlačili v neki prazni novoromantizem in v lažniv pesnikovalski zanos, se je v naši sodobni liriki ponovno uveljavila poudarjena intimnost, ki jo bomo našli prav tako v miniaturah Vladimirja Popovića, v Kaštelanovih pesmih, v ujevićevskem ritmu stihov Vesne Parun, kakor v pesmih najmlajšega rodu. Na rod najmlajših pesnikov poleg tuje, največ sodobne francoske lirike nedvomno najmočneje vpliva naša lirika iz dobe med dvema vojskama: izpod teh vplivov se šele plaho pokazuje izvirna nadarjenost novih močnejših imen. V zadnjih dveh, treh letih, se zdi, hrvaška lirika ni dala kake izredne pesniške osebnosti, osebnosti, ki bi bila z magijo še neznanih izrazov silovito razprla nove pesniške svetove, vendar je treba kljub temu reči, da je ta najnovejša poezija zdaj, po nastopu mlade, veliko obetajoče generacije lirikov, po raznovrstnosti vplivov danes resnično veliko zanimivejša, kakor je bila pred nekaj časa.

Hrvaški mladi liriki se upravičeno pritožujejo, da jim je težko najti založnika in izdati prvo zbirko — toda založniško vprašanje je vsekakor veliko širše, na Hrvaškem je do danes nerešeno in prizadeva ne samo mlado liriko, tudi ne samo generacijo mladih pesnikov; odkar je prenehala izhajati še zadnja zbirka, ki je objavljala dramatske tekste, to vprašanje z vso svojo težo prizadeva in duši vsak normalni razvoj našega sodobnega dramatskega slovstva.

Vprašanje hrvaške sodobne dramatske literature, povezano z ene strani z drugimi slovstvenimi vprašanji, z druge pa z gledališko problematiko, s popolnoma praktičnimi, repertoarnimi vprašanji naših gledališč, je danes nenavadno zapleteno, ker pa ni značilno samo za hrvaško kulturo, še več, za hrvaško manj kot za druge naše južnoslovanske kulture, bi ga v okviru tega pregleda ne želel razčlenjevati. Vsekakor bi hotel nekaj zanikati, namreč razširjeno mnenje, da je ta literatura tako slaba, tako sramotno nebogljena, da je skorajda niti nimamo ali da bi bilo, ko je že taka, bolje, ko bi je ne imeli, mnenje, ki se človeku žal more zbuditi na podlagi naših gledaliških sporedov, neresnih člankov kritike, malomarnega molčanja kritike, ali na podlagi revij, ki se po ne vem kaki logiki pogosto nerade odločajo za natis dramatskih besedil. Neka nezaupljiva previdnost vpričo sodobne drame, skoraj bi rekel prezir, kakor da gre za nižjo slovstveno zvrst, za neko na pol literaturo, velja ne samo našim sodobnim dramatskim naporom, ki v okviru hrvaškega slovstva nedvomno niso majhni, temveč tudi vsemu svetovnemu ustvarjanju. Pogosto slišimo apodiktično sodbo, ki zavoljo svoje apodiktičnosti ne sili k razmišljanju: da sodobne drame

ni in zato ni treba obžalovati, ker tudi naše ni! Neki sodobni hrvaški novelist je pred dvema, tremi leti nekemu beograjskemu časnikarju gladko odgovoril, da je naša drama zelo slaba, in mislim, da je bilo to izrečeno ravno tisto sezono, ko je Mirjana Matić-Halle s »Težkimi sencami« napisala enega izmed najbolj poetičnih tekstov celotne naše dramske literature zadnjih dvajsetih let. Ko sem pred nedavnim pisal o trditvi, da »drame ni niti drugod niti pri nas,« sem prišel do naslednjih sklepov:

»Vsekakor ni daleč od resnice trditev, da je sodobna dramatska književnost vsakega omikanega naroda po svoji vrednosti navadno ustrezna ostali književnosti tega naroda. Razločki so neznatni, estetsko stopnjevanje je navadno popolnoma odvisno od subjektivne volje in okusa kritikov. To je razumljivo: pri slovstveno razvitih civilizacijah, ki imajo tradicijo gledališkega življenja, delujejo isti materialni pogoji na vse slovstvene zvrsti, torej na slovstvo kot celoto, katere organsko vezani del je dramatsko slovstvo, in kdor bi verjel, da se ob tem stalnem, objektivnem delovanju glavnega činitelja ravno v eni zvrsti slovstvenega ustvarjanja porajajo skrajnje uborni talenti, bi izjemnim naključnostim pripisoval veljavo zakonitosti. Sodobna svetovna književnost nam ne daje nikake opore za tako mešanje pojmov. Nihče še ni dokazal in ne bo mogel dokazati, da je sodobna francoska literatura dragocenejša od sodobnega francoskega gledališča, da Anouilhovi ali Salacroujevi dramatski teksti v čemer si bodi zaostajajo za pesništvom, vzemimo, Eluarda. Nasprotno je res, da je Giraudouxov in Claudelov teater umetniško veliko bolj zanimiv glede na podobo teh dveh avtorjev kot njuna druga slovstvena dela. Mar je potrebno naštevati enake primere iz drugih slovstev? Kakor nista Zuckmayer in Bruckner nič slabša pesnika od drugih današnjih nemških pesnikov, prav tako je Eliot v svojih dramah v stihih enako močen kakor v vsej svoji ostali poeziji, Miller, Williams ali Hellmanova pa so enako zanimivi in za svoj čas enako pomembni pisatelji kakor Hemingway ali kateri koli drugi izmed slovečih sodobnih ameriških pripovednikov. In nadalje: vsi tisti pogoji zasužnjevalnega nehumanega življenja, ki pušča tako porazno sled v sodobni sovjetski književnosti, so ob črno-beli, primitivno zlagani sovjetski prozi, brezidejni kritiki z zaušnicami ali s slavospevi, ob pesnikovalski liriki tudi sovjetsko dramatsko slovstvo v zadnjih nekaj letih ponižali do Konstantina Simonova in njegovih prazno-žalostnih tekstov.

Če torej govorimo o nekem somraku svetovne drame, ne da bi svoja opažanja posplošili na celotno svetovno slovstvo, potem le precej

nebistroumno ponavljamo nepretehtane sodbe, ne da bi bili upoštevali vse tiste sestavine, ki v določenih gospodarsko-družbenih zgodovinskih razdobjih oblikujejo slovstvene, torej tudi dramatske dobe.

Prav nikakega razloga nimamo, da bi iz tega in takega ocenjevanja sodobnega dramatskega ustvarjanja izvzeli naše dramatsko ustvarjanje. Le kakšne neizpodbitne razloge ima naša sodobna kritika, ki nas na vse mogoče načine, največ pa z molkom, prepričuje, da naši sodobni dramatski teksti daleč zaostajajo za našim sodobnim pripovedništvom in pesništvom? Zakaj bi bilo na primer treba verjeti, da so Kulenović, Bihalji-Merin, Dončević, Mirjana Matić-Halle, Horvat, Božić, Marinković, brata Franičevića, Kolar, Gervais, Bor, Kreft, Kranjec, Šinko in drugi, dobri pripovedniki, kritiki ali lirski pesniki, pa slabi dramatiki ali komediografi — in sicer kar vsi po vrsti?! Kako to, da tem pisateljem njihova slovstvena nadarjenost (o kateri sicer ne dvomimo) kakor po kaki čarovniški zapovedi popolnoma odreče, kadar svoje teme in motive izražajo v dramatsko-dialoški obliki? Mislim, da bi ne bilo nič lažjega, kot z razčlenitvijo dokazati, da Dončevićeva drama »Kazen« po umetniški vrednosti ne zaostaja za njegovimi drugimi, pripovednimi sestavki, objavljenimi v zbirki »Brezimni«, da je Marinkovićev »Albatros« slovstveni tekst iste kvalitete kakor njegovo zgodnje, predvojno pripovedništvo, da med »Livarno« in »Oktobra na svidenje« ni bistvenih estetskih razločkov, in da potemtakem nikakor ne moremo govoriti o slabostih dramatskih tekstov teh bežno navedenih avtorjev ločeno od njihovega celotnega slovstvenega dela. Seveda ima vsak pisatelj, ki se izraža v več slovstvenih zvrsteh, svoje izrazito slovstveno področje, toda ni nujno in praviloma tudi ni mogoče, da bi se njegova očitna nagnjenost k eni zvrsti izražala s popolno pesniško nepismenostjo v drugi zvrsti, v kateri se tudi oglaša.« (»Borba« z dne 10. I. 1953. M. M.: »O sodobni dramatski književnosti« — odlomek.)

Toda ostanimo v okviru tega pregleda in oglejmo si samo hrvaško dramatsko ustvarjanje v razdobju zadnjih osmih let. Hrvaška drama se je v tem času razvijala v okoliščinah, ki so bile neugodne, pa vendar sorazmerno ugodnejše kakor v nekaterih drugih južnoslovanskih slovstvih, pri katerih je bilo njihovo dramatsko besedo še veliko redkeje slišati z odra, in je po daljšem času dala našim gledališčem in našemu slovstvu izrazitega komediografa in nekaj dramatskih tekstov in eksperimentov, ki se nam jih ni treba sramovati. Ne samo da je v tem času Drago Gervais s štirimi komediografskimi teksti začrtal svojo sled, svoje slovstveno ime si je pridobil tudi Mirko Božić s tremi dramami, in med drugimi so imeli v tem času svoje prve premiere

pisatelji kot Mirjana Matić-Halle, Dončević, Slavko Kolar, Pero Budak, Duško Roksandić, brata Franičevića, Joža Horvat, komediograf Fadil Hadžić, Ervin Šinko in Ivan Raos. Kolikor vem, zdaj čakajo uprizoritve druga drama Ervina Šinka, novi teksti Joža Horvata, Ivana Raosa, Duška Roksandića, Draga Gervaisa, Pera Budaka in še premiere dram, ki so jih napisali Grga Gamulin, sicer umetnostni kritik, gledališki recenzent Zlatko Matetić in kritik Miroslav Feller. Nimam namena, kritizirati te tekste, vendar bi mogel zelo lahko braniti svojo prejšnjo trditev: ti teksti imajo vrline in slabosti ne samo umetniških možnosti omenjenih avtorjev, izraženih prav tako tudi v drugih zvrsteh, ki se jim posvečajo ti avtorji, temveč tudi vse značilnosti celotne naše sodobne literature. Česar nimamo, pa bi hoteli imeti v drugih zvrsteh, tega tudi v drami nimamo, in obratno. Ko si ustvarimo spet normalne okoliščine za objavljanje in uprizarjanje dramatskih tekstov, lahko vsekakor pričakujemo še veliko boljše uspehe: naj bo to pogosto konservativizmu gledaliških ljudi in previdnosti urednikov všeč ali ne, ni mogoče, da bi se dramatični čas, v katerem živimo, v svojem slovstvu, torej v kulturi, torej v življenju odrekel svoje dramatske besede!

Zdi se, da je v hrvaškem slovstvu od Stanka Vraza, »Ilira iz Štajera«, ki je bil prvi ilirski lirski pesnik in kritik, že izročilo, da njeno kritiko pišejo skoraj izključno leposlovci. Največji hrvaški kritik do naše slovstvene dobe, Anton Gustav Matoš, je bil pesnik in pripovednik: vsa najpomembnejša imena naše najnovejše žive slovstvene kritike — ne slovstvene zgodovine — so imena leposlovcev. Začenši z Miroslavom Krležo, ki je na zadnjem ljubljanskem književniškem kongresu izrekel neke teze, usodnega pomena ne samo za razvoj naše kritike in slovstva, temveč sploh umetnosti in kulture, teze, za katere se na teh področjih zavzema že leta in leta, ni skoraj nobenega pomembnejšega pesnika, pripovednika in dramatika, ki bi se kdaj pa kdaj ali stalno ne posvečal kritiki. Pesniki Stanko Šimić, Šime Vučetić, Vlado Popović, Živko Jeličić, Marin Franičević, Augustin Stipčević, Vlatko Pavletić, Slobodan Novak, Čedo Prica in mnogi drugi, pripovedniki in dramatiki Ervin Šinko, Vladan Desnica, Ranko Marinković, Novak Šimić, Petar Šegedin, Josip Barković, Miroslav Feller in drugi — toliko mi je bilo ravno pri roki imen, na katera je navezanih veliko strani naše sodobne kritike, in resnično se skorajda ne morem domisliti avtorja, ki bi ne bil dal našemu slovstvu prispevka v kakršni koli kritični obliki, največkrat v polemični. Nič bi ne bilo nepravilneje, kot če bi zavoljo tega, ker naše slovstvo razen nekaj najmlajših zdaj nima izključno kritikov, sklepali, da hrvaška

literatura nima kritike. Še posebno velja to za našo zadnjo dobo osmih let, v kateri so v posebnih knjigah izšli spisi Ervina Šinka, gledališko-dramaturške kritike Ranka Marinkovića in kritično-esejistična knjiga Živka Jeličića o sodobni hrvaški prozi. Pa tudi Petar Šegedin, Novak Simić, Stanko Šimić in še posebno zdaj zadnje leto nenavadno dejavni Miroslav Feller bi brez posebnega truda mogli zbrati v posebne knjige svoje kritične spise, objavljene zadnja leta. In ne samo oni.

Ta večidel esejistična kritika je teh osem let obravnavala široka slovstveno-kulturna področja in je zastavila vrsto vprašanj z očitno tendenco, da postane osnova njenih preudarjanj marksistični pogled na svet. Kakor nad vsem našim slovstvom, so tudi nad njo pihali in besneli pogubni vetrovi z Vzhoda in z Zahoda, in vsaka slovstvena jadrnica, ki se je tem vetrovom predala brez kritičnega odpora, je doživela prej ali pozneje katarzo, če že ne popolnega ladjeloma. Kljub nekaj polemikam so nekatera vprašanja še zmerom skoraj nenačeta pred našo sodobno kritiko. In ne samo pred hrvaško! Predvsem so to teze Krleževega referata na ljubljanskem kongresu, o katerih je bilo sicer veliko govora in o katerih se še danes govori — pa vendar je bilo rečeno še zelo malo o teh osrednjih vprašanjih naše kritike in estetike, o vprašanjih naših lastnih meril in lastnega neepigonskega izraza. In kakor je bilo že rečeno: ob nedavnem nastopu mlade slovstvene generacije je bilo sicer potratenega veliko črnila in še več besed v jalovih razpravljanjih, toda vse to pisanje o modernosti — kaj je moderno in kaj ni? — o modi in modnosti, o izmih in neizmih, o realizmu in avtomatizmu, o Zahodu in dekadenci, o socialistični tematiki in atomskem času ni bilo na višji ravni kakor tisto otepanje med nekdanjimi tako imenovanimi Starimi in Mladimi, pravzaprav med našimi dedki in babicami v času hrvaške Moderne, ob koncu prejšnjega stoletja. In ravno ob teh vprašanjih, ki bi ne bila zastavljena normativno, abstraktno in direktivno, temveč kot posledica konkretnega razčlenjanja naših lastnih slovstvenih uspehov, bi morala začeti živeti naša sodobna kritika, da bi bila in da bi postala zares sodobna.

Seveda s to klasifikacijo po zvrsteh niso izčrpane vse oblike, v katerih se izživlja današnje hrvaško slovstvo. Tako imenovano mladinsko in otroško slovstvo je v tej dobi ne samo dobilo nova dela z Nazorovimi, Kolarjevimi, Krklečevimi in Pavičićevimi teksti, v tej slovstveni zvrsti se razvija tudi vrsta mladih avtorjev, začenši z Dankom Oblakom. V nadaljevanju Šegedinove proze je nastala tudi nova potopisna knjiga »Na poti«, dragocen podatek o razvoju ne

samo avtorja, temveč tudi njegove generacije, ki je v mračnih monakovsko-predvojnih dneh odkrivala ne samo svet okoli sebe, temveč tudi sebe in svojo pot. Zadnji čas sta številne hrvaške pisatelje pritegnila tudi film in publicistika: scenarij kot nova možnost slovstvenega izražanja, časnikarstvo kot večni zelo sumljivi zaveznik pisateljev, ki želijo živeti od svojega dela. Razen Joža Horvata, ki je napisal dva scenarija, oba že filmana, moram vsekakor omeniti scenarija Vladana Desnice in Mirka Božića, ki ju snemajo ali sta na tem, da ju bodo, ki sta sicer izoblikovana po tujih zamislih, pravzaprav narejena po naročilu, vendar po svoji govorici in čistih slovstvenih kvalitetah enaka najboljšim in najbolj zrelim slovstvenim ustvaritvam teh dveh pisateljev. Isto velja tudi za scenarij Mirjane Matić-Halle. Ker dober scenarij še ne rodi avtomatično dobrega filma, je škoda, da najbolj uspele slovstvene scenarijske ustvaritve ne izhajajo posebej.

Časnikarstvo je od Matoševih »pečalbarskih«[1] dni usoda hrvaških slovstvenih usod. Danes je samo še nevarnejše, ker so se z neuspehom končali vsi poskusi, da bi v Zagrebu ustanovili tedenski ali polmesečni slovstveno-kulturni list, torej kak slovstveno-publicistični organ. Ker se ni posrečilo organizirati uredništva in predvsem, ker ni bilo mogoče zagotoviti materialne osnove za tak list, so številni pisatelji prisiljeni, da se zatekajo v dnevni tisk, to pa je, kakor je znano, posebno za mlajše pisatelje dvorezen meč in pogosto nevarna odskočna deska v resno slovstveno delavnost. Da pa se ni posrečilo ustanoviti slovstvenega lista, ko že leta govorimo, da je neodložljivo potreben zagrebški in širši hrvaški kulturi, in ko bi ga bilo gotovo mogoče vzdrževati, saj ima Zagreb dovolj sil za to, to hkrati zgovorno priča o nekih nezdravih pojavih v našem širšem hrvaškem slovstvenem in kulturnem območju, kjer so obtičale že mnoge pobude, ki so se pokazale zadnja leta, pa se vse po vrsti prej ali slej jalovo končale. Dejstvo, da letos v Zagrebu izhaja ena sama slovstvena revija, »Republika«, medtem ko nad drugo, nad »Krogi«, od številke do številke visi Damoklejev meč, tako da se morajo njeni mladi sodelavci odpovedovati honorarjem, da morajo kolektivno pozivati druge književnike, naj jim pomagajo v obupnem prizadevanju, da ohranijo revijo; da »Matica Hrvatska« letos ni mogla izdajati »Hrvaškega kola« in zdaj namesto revije ali velikega reprezentativnega zbornika, kakršen naj bi bil, ureja nadomestek — almanah z natanko, skopo odmerjenim številom pól; da je gledališka revija »Scena« po prvi

[1] Pečalbar je tisti, ki hodi na delo v tujino, sezonski delavec.

številki, ki je zbudila pozornost tudi v tujini, prenehala izhajati, pa nikakor ne zaradi pomanjkanja rokopisov in širokega jugoslovanskega sodelovanja — vrsta teh dejstev razkriva zapleteno problematiko naše založniške delavnosti, od katere je seveda odvisno tudi naše slovstveno življenje. Dodajmo temu naštevanju še naslednje podatke: največji hrvaški knjižni uspeh prejšnjega leta, ki je zbudil pozornost v vsej naši državi, roman Mirka Božića »Kurlani«, je iz »objektivnih razlogov« izšel, kolikor mi je znano, v nakladi borih 1500 izvodov, prav tako iz »objektivnih razlogov« si nekaj pesniških zbirk, romanov, dram, novel in študij zadnje čase zaman išče založnika, medtem ko so iz »objektivnih razlogov« nekatere knjižnice sploh nehale izhajati, kakor na primer dramatska, o kateri smo že govorili. Iz objektivnih razlogov so naše knjige danes tako drage, da so postale samo okrasni predmeti v izložbah in napota v prenapolnjenih skladiščih, in iz istih razlogov so nekateri pisatelji začeli izdajati ali se pripravljajo, da bi izdajali svoja dela v lastni nakladi, pa zbirajo za to tvegano početje oglase od podjetja do podjetja — in tako naprej in tako naprej.

Vse to zastavlja vprašanje o družbenem in gmotnem položaju hrvaškega književnika v naši družbi. Ne družbeni ne gmotni današnji položaj pisatelja ne dopušča nikakega primerjanja s predvojnimi: rešen je bohemstva, drobnega uradniškega životarjenja, sivega kruhoborstva, znašel se je v središču revolucionarnega dogajanja. To je gotovo! Vendar ni treba po nojevo zapirati oči pred dejstvom, da so posebno na Hrvaškem še zmerom nerešena nekatera vprašanja, ki niso samo cehovsko-stanovska in ne osebna. Reševanje skupine teh vprašanj je odvisno od tega, da ustvarimo nov kulturni medij naše socialistične družbe, da na kulturnem področju pospešeno ustvarimo ugodne okoliščine, tako da bo ta medij nastal prej ko slej. Na tej poti našega neogibnega razvoja ni nič pogubnejšega, kot če se bojimo resnice ali če nasedamo govoricam. Ena izmed takih govoric je tudi govorica, ki je na Hrvaškem popularna in človeka zavoljo tega ne sili k razmišljanju, češ da imajo vsi umetniki, posebno pa še pisatelji, privilegiran, izreden položaj v naši družbi. In medtem ko nepoučeni pogosto nevoščljivo strmijo v razsvetljena okna Književniškega kluba na zagrebškem Trgu republike in govorijo, kako je pravzaprav lahko in prijetno biti pisatelj, še posebno poklicni pisatelj — in ravno poklicni pisatelj kot tip svobodnega pisatelja, ki živi od svojega peresa, naj bo cilj našega slovstveno-družbenega razvoja — to ne samo ni lahko, temveč je postalo iz že omenjenih tako imenovanih »objektivnih« razlogov zadnji čas celó prav težavno. Razne akcije Društva književnikov Hrvaške, naperjene proti tem »objektivnim razlogom«, do

zdaj niso imele kakega posebnega uspeha, in vprašanje je tudi, ali bo akcija za »zaščito domače knjige«, ki jo bo društvo te novembrske dni ponovno započelo v obliki pozivov za določene subvencije, zadosti, da spremeni logiko »objektivnih razlogov«; če bodo ti razlogi veljali še nadalje, nedvomno nič ne bodo pripomogli k socialistični renesansi našega slovstva, saj imamo zanjo razen teh zelo sumljivih tako imenovanih objektivnih razlogov v naši stvarnosti zares tudi prave, resnične, objektivne razloge in pogoje, osnovane na naši revolucionarni družbeni preobrazbi.

Pa vendar želim ob zaključku — ne zato, da bi ublažil podobo o teh naših trenutnih skrbeh, ki sicer predvsem prizadevajo književnike, a so gotovo širšega pomena — pred koncem omeniti še nekaj značilnosti tega zadnjega razdobja hrvaškega slovstva.

Vso krivdo za stanje v našem založništvu po navadi nepoučeno valijo na povodenj prevodov in prevodnega slovstva. Ne mislim razpravljati o tem, ali je koristno in ali nam je potrebno vse tisto, kar prevajamo in kar nam prenapolnjene izložbe knjigarn ponujajo iz tujih literatur, vendar nedvomno drži, da smo v tem zadnjem razdobju dobili nekaj prvih prevodov velikih tujih del, in sicer pravzaprav prve pesniške prepeve. Naši najboljši pesniki, Tin Ujević, Krklec, Cesarić, Tadijanović, Vitez in Ivanišević, naši izvrstni pesniški prevajalci: Kombol, Benešić, Jurević, Hergešić, Torbarina, Andjelinović — so nam ravno v tem časovnem razdobju dali prevode tuje poezije, ki dokazujejo, da je našemu pesniškemu izrazu danes zares mogoče enakovredno preliti v naš jezik največje ustvaritve svetovne poezije, in brez katerih naša narodna slovstvena civilizacija ne bi mogla ostati na današnji ravni.

In ne samo to. Ne samo, da si je to razdobje v kritiki in slovstveni zgodovini najresneje prizadevalo, da bi osvetlilo in revidiralo naše lastno slovstveno izročilo in ga očistilo predsodkov meščanske kritike, z vrsto izdaj je pravzaprav prvič kritično in antološko izdalo številne naše starejše pisatelje. Vrsta izdaj Jugoslovenske Akademije, še posebno pa »Hrvaški pisatelji«, ki jih izdaja »Zora« v izvrstni redakciji pesnika Dragutina Tadijanovića, so pogosto prava odkritja naših lastnih slovstvenih zmag, izbojevanih v preteklosti. Ni mi treba poudarjati, kako koristna so ta odkritja za razvoj in življenje naše najnovejše književnosti, za njene nemire, iskanja in njene sodobne zmage.

Naj sklenem: razdobje osmih let zgodovinsko gotovo ni posebno dolgo in tudi v slovstvih, ki so večja od našega, pogosto mine skoraj

neopazno, uvrščujoč se v veliko večjo in širšo časovno dobo. Čeprav tudi teh naših osem povojnih let po osnovnih nemirih sodi v dobo porajanja in zmag naše, imenujmo jo s predvojnim imenom, leve knjige, v dobo dokončnega slovesa od majhnih provincijsko-patriarhalnih okvirov naše starejše meščanske literature, iz tako imenovanega prosvetarskega diletantizma, anekdotizma in folklorizma v svetove umetniške ustvarjalnosti in našega civiliziranega pesniškega izraza — vendar moremo to zadnje razdobje, naj bo še tako kratko, z vso pravico imenovati eno najbolj živih razdobij našega celotnega slovstva. Skupno delo treh generacij hrvaških sodobnih književnikov, ki odseva v tem razdobju, je dalo — kljub vsemu, tudi kljub tako imenovanim objektivnim razlogom, o katerih smo govorili in ki so, tako se zdi, predvsem naši lokalni razlogi — uspehe, ki se jih naši mladi socialistični kulturi ni treba sramovati. Ne samo da je to razdobje slišalo pesniško besedo novih Krleževih del, njegovega »Otroštva v Agramu« ali »Pijane noči«, da je doživelo razcvet našega sodobnega novelističnega izraza, da je rodilo in oblikovalo poezijo Vladimirja Popovića in Jureta Kaštelana, romanopisno nadarjenost Mirka Božića, prineslo nemir v najnovejše dramatsko ustvarjanje in odprlo v kritiki vrsto vitalnih estetskih vprašanj — videlo je tudi porajanje nove pisateljske generacije, ki vse pomembneje stopa na vsa področja slovstvenega ustvarjanja, ozarjena z mladostjo in mladeniško vročičnostjo. In naposled, na podlagi naših vse bolj razvitih gospodarsko-družbenih socialističnih odnosov je doživelo, da hrvaško sodobno slovstvo organsko raste v širše okvire naše skupne južnoslovanske slovstvene civilizacije. Ali je na pragu nova doba hrvaškega slovstva in se v nemirih prav tega zadnjega razdobja naše literature, o kateri je govoril ta pregled, že poraja nova, mogočna, še neznana pesniška beseda, ki bo z novim izrazom odprla nove perspektive v nove umetnostne svetove — in sicer na podlagi našega novega, vse močnejšega družbenega socialističnega življenja — to je vprašanje, na katero nihče ne more odgovoriti. Da pa že imamo veliko pogojev za to svitanje novih, epohalnih umetnostnih odkritij, in med drugim, da nosi to pričakovanje v sebi tudi to kratko povojno razdobje našega slovstva s svojimi uspehi, iskanji in zmagami — o tem ni mogoče dvomiti!

(Prevedeno iz rokopisa.)